

Akadémia klasickej ekonómie 2008/2009

Podstata peňažných systémov v minulosti, súčasnosti a budúcnosti

Ing.Igor Vavro

6.jún 2009

Peniaze sprevádzajú ľudské dejiny prakticky od najstarších čias dodnes. Pre drvivú väčšinu ľudí sú to len kúsky vyrazených plechov a potlačených papierikov. Koruny, eurá, doláre, marky, ruble... Všetci rozumieme, že slúžia na to, aby sme predali našu prácu alebo jej výsledok a kúpili si za to prácu alebo jej výsledok niekoho iného, inak povedané, aby sme uspokojili naše potreby.

Už podstatne menšia časť ľudí rozumie peniazom v širších súvislostiach, napr. ako prostriedku na vyjadrenie hodnoty tovarov alebo služieb, ako efektívnemu nástroju výmeny tovarov alebo ako uchovávateľovi hodnoty. Dokážu abstrahovať a chápu, že peniaze nemusia mať len podobu bankoviek a mincí, ale že peniazmi sú aj elektronické záznamy na účtoch bánk, cenné papiere, akcie, dlžné úpisy, ale aj diamanty, zlaté náhrdelníky, umelecké diela a podobne. Stále však spolu s predchádzajúcou skupinou tvoria títo ľudia iba masu, ktorá pasívne vstupuje do kolobehu peňazí. Peknou ukážkou v praxi bol prechod na euro od 1.januára 2009. Prakticky okrem odborných diskusií sa o výhodách a nevýhodách zavedenia eura takmer vôbec nehovorilo a ľudia maximálne vyjadrovali obavy zo zdražovania, ktoré bolo v tejto súvislosti najčastejšie prezentované v médiách. Bola to pre nich jednoducho iba výmena mincí a bankoviek s jednou sadou obrázkov za mince a bankovky s inou sadou obrázkov. A k tomu trocha matematiky - násobenie a delenie konverzným kurzom.

Najmenšou skupinou ľudí, ktorá sa okolo peňazí točí, sú profesionáli alebo inak odborne zdatní ľudia, pre ktorých sú peniaze len čísla vo výkazoch, štatistikách, grafoch, vzorcoch a pod. Z tohto uhla pohľadu dokázali, najmä v 20.storočí, analyzovať a následne vytvoriť rôzne peňažné systémy, ktoré sa viac či menej uplatnili v praxi. Spomedzi nich vysoko nad ostatné vyčnieva súčasný peňažný systém, ktorý sa ale nepresadil ako najlepší v slobodnej súťaži s inými systémami, ale bol zavedený mocensky formou rôznych regulácií prirodzeného trhu a neskôr protežovaním centrálnej banky ako kľúčovej inštitúcie v tomto systéme. Funguje tak trochu ako peňažné perpetuum mobile, ale z fyziky vieme, že niečo také nemôže existovať.

Historický vývoj peňažných systémov

Ako sme sa však dopracovali až k dnešnému systému nekrytých peňazí? Už prvé primitívne spoločenstvá ľudí medzi sebou obchodovali, pretože si uvedomovali, že tí druhí majú niečo, čo zase nemajú tí prví a naopak. Objavili **výmenný obchod** ale veľmi skoro si uvedomili, že existujú určité limity vzájomného obchodovania - počet obchodovateľných komodít a vzájomných transakcií narastal, takže bolo čoraz ťažšie vymeniť svoj tovar za iný tovar a tým uspokojiť svoju potrebu. Začali sa vymieňať tovary prostredníctvom iných produktov, a tie potom za finálne tovary, ako bolo zamýšľané na začiatku transakcie.

Takto vlastne vznikli **komoditné peniaze**, spočiatku v podobe najobchodovateľnejšej komodity na trhu. Prečo najobchodovateľnejšej? Pretože takáto komodita mala najväčšiu šancu, že sa ju napokon podarí sériou transakcií vymeniť za požadovaný finálny produkt. V priebehu histórie hrali úlohu peňazí rôzne komodity - obilie, tabak, cukor, med', mušle a pod., ale vždy platilo, že tieto peniaze mali okrem výmennej hodnoty aj svoju vlastnú hodnotu ako komodita (dnešné nekryté peniaze sú samy osebe málohodnotnými kusmi papiera a kovu). Postupne sa peniazmi stali drahé kovy, konkrétne zlato a striebro. "Tento proces, kedy se na svobodném trhu kumulativně vyvine prostředek směny, je jediným způsobem, jak mohou peníze vzniknout. Jiným způsobem peníze vzniknout nemohou. Nemohou vzniknout tak, že se někdo rozhodne peníze z neužitečného materiálu vytvořit, ani tak, že vláda nazve *penězi* kousky papíru." [2]

Pomerne rýchlo kovové peniaze nadobudli podobu **mincí** s rôznymi názvami, ktoré boli odvodené od hmotnostných jednotiek (napr. unca, gram, libra, karát). "Téměř každý totiž například uvažuje o penězích jako o abstraktní jednotce jednoho či druhého typu, která přináležej určité zemi. ... *Všechny tyto názvy však byly jednoduše označením hmotnostních jednotek zlata či stříbra.*" [2] Razené mince boli praktickejšie pri používaní, pretože v štandardizovanej veľkosti a s razbou, ktorá bola zárukou originality, predstavovali určité, všeobecne známe množstvo menového kovu a teda aj hodnotu mince. Už v týchto dávnych časoch však dochádzalo k znehodnocovaniu mincí tým, že sa

v nich postupne znižoval obsah zlata/striebrá, pričom minca sa stále používala ako ekvivalent hmotnosti menového kovu (napríklad minca o hmotnosti 1g zlata bola znehodnotená na mincu tej istej veľkosti, razby aj vynútenej hodnoty, ale s obsahom zlata iba 0,9g). Takéto znehodnocovanie začali praktizovať najmä panovníci, a aby im tento trik vydržal, museli z pozície moci zaviesť určité regulácie, napríklad vynucovanie si používania iba ich mincí (razba ich podobizne na mincách a neplatnosť iných mincí na danom území), obmedzenie slobodného trhu razby mincí (regulácie súkromných mincovní) a pod.

"Posuňme se nyní v čase do doby, kdy přišla na svět instituce, které dnes říkáme banka. Z nejnovějších archeologických poznatků vyplývá, že prvními bankami byly zřejmě chrámy, jimž lidé svěřovali v úschovu své zásoby a přinášeli obětiny. Kněží pak zemědělcům a obchodníkům poskytovali půjčky v podobě domácích zvířat či obilí." [8] Hlavne z bezpečnostných dôvodov si začali obchodníci ukladať svoje zlaté a strieborné mince u iných špecializovaných obchodníkov, ktorí ich dokázali lepšie chrániť. Títo obchodníci vydávali potvrdenia o úschove zlata, tzv. *skladovacie certifikáty* (potvrdenia o uskladnení). "Najstarší zachovaný záznam o uložení peňazí u zlatníka v Británii pochádza z roku 1633." [1] Tieto potvrdenia sa čoskoro začali používať ako forma peňazí: "Aby si lidé zjednodušili situaci, budou využívat možnosti *přesunu potvrzení o uskladnění namísto fyzického přesunu samotného zlata*." [2] Vývoj dospel do štádia **depozitného bankovníctva**, v ktorom sa začali používať ako peniaze zlatom a striebrom kryté potvrdenky, inak povedané *bankovky*. Banka teda vydáva (emituje) bankovky ako potvrdenia o uskladnení zlata v jej trezore. V tomto štádiu banka vždy garantuje vydanie zlata späť majiteľovi po predložení jej potvrdenia o uskladnení. Hovoríme o *100% krytí rezerv* (po predložení všetkých potvrdeniek vydaných bankou naraz je banka schopná vydať zlato z trezoru).

Krátka na to bankári zistili, že ich potvrdenky sa vo veľkom používajú pri obchodovaní a len málokedy si príde nový majiteľ potvrdenky vybrať uskladnené zlato. Objavili, že ho majú plný trezor a je len malá pravdepodobnosť, že si naraz budú chcieť všetci svoje zlato vybrať. Zvážiac túto pravdepodobnosť riskli to, že začali toto uskladnené zlato požičiavať ďalej. Urobili to veľmi elegantne tak, že nevydávali zlato z trezoru, ale emitovali viac potvrdeniek, než bolo zlata v trezore. "Chopili se tedy příležitosti a zapojili líný kov do práce – začali jej tajně a bez vědomí majitelů půjčovat na úrok, přičemž si pro účely výběrů nechávali v *rezervě* jen část těchto vkladů." [8] Vývoj sa posunul do štádia **frakčného rezervného bankovníctva**, v ktorom peniaze už neboli 100% kryté, ale len čiastočne. Veľkým rizikom v tomto peňažnom systéme sa stáva strata dôvery banky, ktorá zväčša vyústi do tzv. *runu* na banku. Banka nie je schopná po predložení potvrdeniek vydať všetko zlato z trezoru a teda skrachuje. Napriek tomu sú peniaze stále naviazané na zlato/striebro a teda existuje brzda neobmedzenej emisie bankoviek.

Centrálné bankovníctvo a súčasný peňažný systém

20.storočie, plné technologických vynálezov, by nebolo úplné bez objavu možnosti "*nekonečného*" rastu ekonomiky pomocou neobmedzenej tvorby nekrytých peňazí. Tvorba peňazí z ničoho sa stala našim peňažným systémom, pretože v ňom žijeme a uskutočňujeme naše obchodné transakcie. Ťažiskom dnešného systému je **centrálna banka**, ktorej bola zverená moc monopolne dozerať na kvalitu meny a riadiť tok peňazí v krajine. Vlastnými slovami Národnej banky slovenska: "Od 1. januára 2009 je (NBS) súčasťou Eurosystemu. V spolupráci s Európskou centrálnou bankou a spolu s ostatnými centrálnymi bankami krajín eurozóny zabezpečuje stabilný menový vývoj a hospodársky rast v eurozóne. Medzi dôležité úlohy centrálnej banky patrí dohľad nad finančným trhom." [www.nbs.sk] V praxi sa však moc dozerať zmenila na moc generovať nové peniaze - a tu je práve slabina systému, pretože tento systém vytvára peniaze z ničoho (tzv. *fiat money*), teda, obrazne povedané, iba tlačí bankovky, ktoré následne distribuuje ďalej naprieč celou ekonomikou. Aj napriek uvádzanému dôvodu existencie centrálnej banky - stabilite meny - je výsledkom práce ktorejkoľvek centrálnej banky na svete inflácia, čo je v rozpore s deklarovaným cieľom, navyše je táto neustála inflácia

propagovaná ako *udržiavaná* v rozumných hraniciach a to práve vďaka úspešnej činnosti centrálnej banky.

Prvou centrálnou bankou na svete bola Bank of England, založená v roku 1694 ako súkromná banka, ktorá poskytla britskej vláde úver vo výške 1,2 mil. £ výmenou za menovanie za centrálnu banku (*The Governor and Company of the Bank of England*) s právom emitovať bankovky. Celá polovica tohto úveru bola poskytnutá emitovaním nekrytých bankoviek spôsobom, ktorý umožňovalo frakčné bankovníctvo. Právomoci BoE sa postupne rozširovali až bola napokon vyhlásená za monopolnú banku štátu, spravujúcu štátnu pokladnicu (v roku 1697). Týmto sa začala symbióza centrálnych bánk a vlád(cov) krajín. Pokušenie emitovať čoraz viac nekrytých bankoviek na úkor čím ďalej tým menšieho pomeru k zlatým rezervám bolo veľké, takže odolať mu bolo čoraz ťažšie, najmä keď krajiny boli často vo vzájomných vojnách, ktoré boli finančne veľmi náročné a peňazí nebolo nikdy dost. V prípade financovania vojny inflačnou emisiou bankoviek veľmi rýchlo stúpili ceny domácich produktov, zároveň sa zhoršila obchodná bilancia medzi vývozom (tovary boli v zahraničí drahé, klesal po nich dopyt) a dovozom (dovážené tovary boli lacné, dopyt po nich stúpil), čo zase malo za následok odliv zlata z krajiny (zahraničné banky alebo obchodníci si nechávali vydávať zlato za bankovky, ktoré predkladali emitujúcej centrálnej banke).¹ Všetky tieto dôvody časom viedli k zavedeniu pozastavenia výmeny bankoviek za zlato. Takéto reštrikcie sa začali objavovať pomerne často a trvali aj niekoľko rokov. Nasledovali ďalšie regulácie, napr. vyhlásenie bankoviek centrálnej banky za jediné zákonné platidlo, povinnosť komerčných bánk držať povinné rezervy v podobe bankoviek centrálnej banky (a tým konfiškácia zlatých rezerv komerčných bánk v prospech centrálnej banky) a podobne. Nastúpil vek **inflácie**, ktorá bola prezentovaná ako pozitívny prvok v hospodárstve krajiny, v skutočnosti však pôsobí opačne: "*Inflace* proto vytvářením falešného pocitu *prosperity* snižuje všeobecnou životní úroveň." [2] Jej dôsledky sú v skutočnosti omnoho širšie: "*Inflace* má ovšem i další katastrofické důsledky. Narušuje prazáklad každé ekonomiky: ekonomickou kalkulaci. Jelikož ceny nerostou ani rovnoměrně ani stejným tempem, začíná být pro podnikatele velmi obtížné oddělit trvalé změny od změn přechodných a posoudit skutečnou poptávku spotřebitelů nebo skutečné náklady podnikání." [2]

Väzby na zlato ako menový kov postupne slabli, čomu napomohli aj dve svetové vojny v prvej polovici 20.storočia. "Enormní válečné výdaje vedly obě strany k opuštění zlata a inflaci, protože inflace je svého druhu zdanění, na rozdíl od skutečných daní však jej není třeba veřejně vyhlášovat a lze jej provádět i bez vědomého souhlasu veřejnosti." [Wikipedia] Vlády krajín napokon pretrhli aj posledné nitky menovej *kotvy* a v roku 1971 definitívne ukončili vek tzv. **zlatého štandardu**, čím sa dokorán otvorili dvere úverovej expanzii, inak povedané "*nekonečnému*" životu na dlh. "Vidíme tedy, že ani po vybudování mezinárodní sítě centrálních bank nemohly vlády tisknout peníze, jak se jim zlíbilo. Takzvaný zlatý standard představoval vazbu papírových peněz na zlato jako *konečnou komoditu*, která nemohla vznikat jen tak z ničeho. Byl pupeční šňůrou, která stále držela vlády a hospodářské cykly jakž takž u země." [8] Dnes tento systém funguje podobne ako systém frakčných rezerv, z ktorého vychádza, len sa namiesto zlata ako rezervy používajú bankovky, resp. záznamy na účtoch centrálnej banky. Dôležitú úlohu v tomto systéme hrajú komerčné banky, ktoré svojou **úverovou expanziou** vlastne tvoria peniaze tzv. *multiplikačným efektom* z prijatých vkladov, ktoré z veľkej časti použijú na poskytnutie úveru ďalšiemu človeku alebo firme, čiže ďalšiemu článku v reťazi.² Centrálna banka na takomto trhu pôsobí iba ako regulátor a veriteľ poslednej inštalácie a celý systém riadi formou vydávania regulácií, napr. stanovením množstva povinných rezerv komerčných bánk, operáciami na voľnom trhu (kúpa alebo

1. "Provede-li kupříkladu Francie vytištěním přílišného množství bankovek inflaci franku, dojde k nárůstu francouzských cen. Zahraniční zboží se tak stane pro Francouze levnější, takže začnou víc dovážet než vyvážet. Výsledkem bude schodek platební bilance, který bude francouzská vláda platit cizím státům a občanům svým zlatem. Aby nakonec nepřišla o všechn svůj poklad, bude muset znovu omezit množství papírových franků a francouzské banky z téhož důvodu omezit množství půjček. A tak domácí ceny poklesnou, poměr vývozu a dovozu se obrátí a zlato začne znovu přitékat do Francie, dokud se cenová hladina neustálí." [David Hume (1711-1776)]

2. "Moderný bankový systém produkuje peniaze z ničoho. Tento proces je azda najohromujúcejším trikom, aký bol kedy vymyslený." [Lord Stamp, Riaditeľ Bank of England, 1937]

predaj obligácií a iných cenných papierov a tým ovplyvňovanie množstva peňazí v systéme) alebo zmenou úrokovej miery, za ktorú požičiava peniaze komerčným bankám (tzv. diskontná sadzba). "Nejmodernější techniky provádění inflace jsou ještě snazší a levnější. Díky bankovnímu systému částečných rezerv a díky existenci centrální banky už není třeba nové peníze ve většině případů ani natisknout. Formu bankovek na sebe bere jen malá část celkového množství peněz, zatímco zbytek existuje pouze jako záznamy na bankovních účtech. Pouze pokud komerční banka má nedostatek hotovosti, hovoří se o nedostatku *likvidity*, získá ji nějakým způsobem od centrální banky, o které se pak hovoří jako o *věřiteli poslední instance*." [8]

V súčasnosti zažívame zjednocovanie krajín EÚ do spoločnej menovej únie so spoločnou centrálnou bankou a jednotnou menou euro. Než sme sa však stihli trochu viac ponoriť do problematiky spoločnej meny, dorazila do eurozóny finančná kríza a ako sa ukazuje, "*nekonečný*" rast ekonomiky je čoraz viac iba zbožným želaním politikov. "Bankovníctví částečných rezerv není nic jiného než velká pyramidová hra. Obohacuje některé na úkor ostatních. Přináší ekonomické rozpory a slouží vládám a dalším vlivným kruhům." [7] Politici nástrojmi centrálnej banky ovplyvňujú menovú politiku tak, aby prijímané opatrenia boli populárne (ľuďmi vnímané ako pozitívne, teda v ich prospech), ale treba na ne čoraz viac a viac peňazí (napr. vianočné príspevky dôchodcom, poskytovanie dotácií na všemožné účely, zakladanie sociálnych podnikov atď.) a preto očakávať od nich nejaké trpezlivé riešenia, ako sú uvedené v záverečnej kapitole, pravdepodobne nemôžeme. "Dnešní centrální banky dalšími a dalšími injekcemi *umělých peněz* udržují víceméně stabilní permanentní inflaci, a chovají se tak stejně jako člověk, který pije jeden šálek silné kávy za druhým, jen aby jej nedostihla únava a bolest hlavy." [8]

Pohľady do budúcnosti

Zdá sa, že pohľad do budúcnosti bude skôr pohľadom do minulosti. V nej nájdeme dostatok príkladov, ako to fungovalo, a aj dostatok príkladov, prečo to napokon zlyhalo. "Centrální banky a jejich specifický produkt, nesměnitelné papírové peníze (fiat paper money), jsou inflačními institucemi, které narušují ekonomiku a slouží pouze k redistribuci příjmů v rámci společnosti." [7] Pravdepodobnosť pokračovania súčasného inflačného systému bez zmeny je pomerne veľká, o čom svedčia aj snahy vlád pumpovať do systému ďalšie nekryté peniaze aj v čase krízy. "Zranitelnost bankovního systému byla silným argumentem jak pro regulaci bankovního průmyslu, tak pro vytváření (soukromých či veřejných) centrálních bank, které měly v těžkých dobách zásobovat systém *likviditou*. Avšak vklady centrální banky řeší *likviditní problémy* pouze po určitou dobu. Jakmile si banky zvyknou, že je v naléhavých případech vždy připravena dodávka peněz, přestanou se takových situací bát a začnou vydávat nároky v ještě větším rozsahu! A tak centrální banky, místo aby vyřešily problémy bankovníctví částečných rezerv, vytvářejí morální hazard a problémy jenom znásobují." [7] Cesta k riešeniu týchto problémov by teda mala viesť smerom k menšej regulácii, menšiemu zasahovaniu do trhových procesov z pozície centrálnej banky a teda k aplikovaniu trhových mechanizmov aj v oblasti bankovníctva.

Vzorovým príkladom nám môže byť systém **slobodného bankovníctva** v Škótsku v rokoch 1716 až 1844, v ktorom fungoval voľný vstup na bankový trh, univerzálne právo emitovať bankovky aj pre súkromné banky, bez povinnosti poisťovať vklady, bez povinných rezerv a bez inštitúcie posledného veriteľa. Slobodné bankovníctvo v Škótsku sa však skončilo v roku 1845 prijatím zákona, ktorým sa zakazovala emisia bankoviek súkromnými bankami. Dnes je slobodné bankovníctvo pomerne dobre rozpracovanou teóriou (navyše odskúšanou aj v praxi), ktorá by sa mohla presadiť ako alternatíva k súčasnému zlyhávajúcemu systému. Podstatou tohto systému je teória frakčného bankovníctva s veľkým dôrazom kladeným na dodržiavanie princípov slobodného trhu (Smithova *neviditeľná ruka trhu*) bez účasti centrálnej banky v takej podobe, ako ju poznáme dnes.

Inou možnosťou je návrat ku komoditným peniazom (pravdepodobne zlato) - znovuzrodenie **zlatého štandardu**. "Jedině komoditní peníze (v historii především zlato)

jsou slučitelné se svobodou, a to bez ohledu na to, že může být třeba někdo jako ekonom přesvědčen, že umí vymyslet peněžní uspořádání jiné a lepší. Musel by ho totiž lidem vnutit, čímž by se zachoval, jako bojovník za svobodu, poněkud schizofrenně." [2] Bankovníctvo so 100% komoditným krytím je podľa Misesa a Rothbarda jediné schopné zabezpečiť dodržiavanie dôležitého princípu slobodného trhu, a to rešpekt k vlastníckym právam. Banky by vlastne mali zakázané požičovať vybrané peniaze od vkladateľov ďalej v podobe úverov, ako sa to deje vo frakčnom bankovníctve. Tento systém by ale mohol uspieť jedine za predpokladu, že sa zakáže frakčné bankovníctvo, čo je v zjavnom rozpore s princípmi slobodného trhu. V slobodnej súťaži by sa presadil skôr systém frakčného rezervného bankovníctva.

Aj keď sme momentálne v Európe svedkami centralizácie bankovníctva a zavádzania jednotnej meny euro, ďalšou možnosťou riešenia budúceho peňažného systému je systém **konkurenčne emitovaných nekrytých peňazí**. V slobodnej a neregulovanej súťaži, ale hlavne bez veriteľa poslednej inštalácie, by si banky nemohli dovoliť emitovať priveľké množstvá bankoviek, čo by pôsobilo ako samobrzdiaci mechanizmus. Bohužiaľ riziko jednorazového profitu z prílišnej emisie nekrytých peňazí (hyperinflácia) je dosť vysoké a preto treba byť opatrný pri hlbšom skúmaní tohto systému a jeho prípadnej aplikácii v praxi. Navyše "Nekryté peniaze vznikli a môžu vzniknúť výlučne ako dôsledok permanentného pozastavenia vymeniteľnosti bankoviek a depozít za menový kov centrálnou bankou a ich pretrvanie v obehú si vyžaduje legálne reštrikcie (ktoré po nich vytvoria „umelý“ kladný dopyt), inak nebudú schopné konkurovať komoditným peniazom, po ktorých existuje kladný nemonetárny dopyt." [6]

Iný pohľad do tejto problematiky prinášajú **bezhotovostné platobné systémy**, v ktorých by za predpokladu úplnej deregulácie bankovej činnosti došlo k oddeleniu funkcie peňazí ako účtovnej jednotky od funkcie peňazí ako prostriedku výmeny. "Peniaze by predstavovali iba *numéraire*, t.j. účtovnú jednotku nesúvisiacu s akoukoľvek komoditou, resp. definovanú ako kôš komodít." [6] Na podobnom princípe fungujú systémy LETS (Local Exchange Trading System) - ceny jednotlivých tovarov a služieb sú číselne vyjadrené a ľudia, dnes už za pomoci počítačov, ponúkajú svoje tovary alebo služby výmenou za účtovnú jednotku, za ktorú potom môžu nakúpiť tovary alebo služby od iných členov LETS. Peniaze v tom zmysle, ako ich používame, nie sú potrebné.

Nech už teoretici vypracujú akýkoľvek peňažný systém, mali by sme mať na pamäti, že "Podnikání v centrálním bankovníctví tak neodpovídá obecnému principu podnikání. Není to aktivita, v rámci které se vstupy přetvářejí na výstupy o vyšší hodnotě. Centrální bankéři žádnou hodnotu nevytvářejí, a proto mohou existovat pouze tehdy, mohou-li parazitovat na zbytku společnosti." [2] Z toho vyplýva, že by sme nemali hľadať vo vodách centrálného bankovníctva s nekrytými peniazmi a s neustálou infláciou, ale by sme mali zväžiť návrat ku komoditným peniazom, krytými či už zlatom alebo iným komoditným košom. Takisto by sme mali odložiť bokom sentimenty voči malým aj veľkým firmám (v dnešných dňoch môžeme *online* sledovať krach napr. General Motors Company) a prestať umelo držať na prístrojoch *mŕtvych* pacientov.

Literatúra

- [1] Richard Douthwaite: *Ekológia peňazí*, diveRzita, 1999
- [2] Murray Rothbard: *Peníze v rukou státu*, Liberální institut, 2001
- [3] Murray Rothbard: *Inflace a hospodářský cyklus: kolaps keynesiánského paradigmatu* (kapitola 9 z knihy *For a New Liberty*)
- [4] Jörg Guido Hülsmann: *Krásný nový svět papírových peněz* (doslov ku knihe M.Rothbard: *Peníze v rukou státu*)
- [5] Tomáš Janeček: *Teorie svobodného bankovníctví a možnosti její aplikace v současném světě*, diplomová práca, 1999
- [6] Martin Thomay: *Vznik a vývoj regulácie bánk a alternatíva slobodného bankovníctva*, diplomová práca, 2004
- [7] Jörg Guido Hülsmann: *Banky nemohou vytvářet peníze*, *The Independent Review*, Volume 5 Number 1 Summer 2000 (preklad Michal Andrš)
- [8] Aleš Drobek: [Půjčky a banky](#), 2008

[9] F.A.Hayek: Soukromé peníze: Potřebujeme centrální banku?, Liberální institut, 1999

Iné zdroje

www.iness.sk

www.konzervativizmus.sk

www.libinst.cz

www.zlatystandard.cz